

HİTİT SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Hitit Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2757-7949

Cilt | Volume: 19 • Sayı | Number: 1

Nisan | April 2026

Uluslararası Hukuk Perspektifinden Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Geri Dönüşü: Karşılaştırmalı Deneyimler Işığında Bir Değerlendirme

An International Law Perspective on the Return of Syrians under Temporary Protection in Türkiye: An Assessment Based on Comparative Experiences

Yasemin KARADAĞ AVCI
Corresponding Author | Sorumlu Yazar

Dr. | Dr.

Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çorum, Türkiye
Hitit University, Faculty of Economics and Administrative
Science, Department of International Relations, Çorum, Türkiye

yaseminkaradagavci@hitit.edu.tr

<https://orcid.org/0009-0002-8332-116X>

<https://ror.org/01x8m3269>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 04.09.2025

Kabul Tarihi | Accepted: 09.02.2026

Yayın Tarihi | Published: 30.04.2026

Atıf | Cite As

Karadağ Avcı, Y. (2026). Uluslararası hukuk perspektifinden Türkiye'de geçici koruma altındaki suriyelilerin geri dönüşü: karşılaştırmalı deneyimler ışığında bir değerlendirme. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 72-91.
<https://doi.org/10.17218/hititsbd.1778035>

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: husbeditor@hitit.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsbd>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized-Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: husbeditor@hitit.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsbd>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

An international law perspective on the return of Syrians under temporary protection in Türkiye: an assessment based on comparative experiences

Abstract

With the collapse of the Ba'ath regime in Syria in December 2024, assessments that the fourteen-year civil war has effectively ended have once again brought the issue of the return of Syrians to the forefront, both internationally and in Turkish state discourse. This article delves into the question of return from the perspective of international law, discussing the relationship between the cessation clauses of the 1951 Refugee Convention, the principle of non-refoulement, and UNHCR's standards of voluntariness, safety, and dignity. It further evaluates the legal limits and possibilities concerning the termination of temporary protection. Drawing on a comparative analysis of the repatriation of Bosnian refugees from Germany in the 1990s and the European Union's temporary protection regime for Ukrainian refugees, the article highlights the legal and practical uncertainties surrounding the termination of temporary protection. The final section focuses on Türkiye's temporary protection regime for Syrians, assessing its foundations in the geographical limitation to the 1951 Refugee Convention and domestic legislation, and analysing the legal and practical implications of this special status for return planning. The study aims to offer a critical yet constructive contribution to debates on return in Türkiye by making visible the tension between law, normative principles and state practices.

Keywords: Return, voluntary return, temporary protection, refugee law, international law, Syrians.

Uluslararası hukuk perspektifinden Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilerin geri dönüşü: karşılaştırmalı deneyimler ışığında bir değerlendirme

Öz

Aralık 2024'te Suriye'de Baas rejiminin çökmesiyle, on dört yıldır devam eden iç savaşın fiilen sona erdiği yönündeki değerlendirmeler hem uluslararası alanda hem de Türkiye'de devlet söyleminde Suriyelilerin geri dönüşü meselesini yeniden görünür kılmıştır. Bu çalışma, geri dönüş olgusunu uluslararası hukuk perspektifinden ele alarak 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin statünün sona erdirilmesine dair hükümleri, geri gönderme kuralı ve BMMYK'nin gönüllülük, güvenlik ve onur ilkeleri arasındaki ilişkiyi tartışmakta; geçici koruma statüsünün sona erdirilmesine ilişkin hukuki sınırları ve imkanları değerlendirmektedir. Makalede, Bosnalı mültecilerin Almanya'dan geri dönüş deneyimlerinin ve Ukraynalı mültecilere yönelik AB geçici koruma rejiminin karşılaştırmalı bir incelemesi üzerinden, geçici korumanın sonlandırılmasına dair hukuki ve pratik belirsizlikler tartışılmaktadır. Son bölümde Türkiye'nin Suriyelilere yönelik geçici koruma rejimi, 1951 Mülteci Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi çekince ve ulusal mevzuat temelinde değerlendirilmekte, bu özel hukuki statünün geri dönüş planlamaları üzerindeki hukuki ve pratik etkileri analiz edilmektedir. Çalışma, Türkiye özelinde yürütülen dönüş tartışmalarına normatif ilkeler ve uygulama arasındaki gerilimi görünür kılan, eleştirel ve yapıcı bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geri dönüş, gönüllü geri dönüş, geçici koruma, mülteci hukuku, uluslararası hukuk, Suriyeliler

Giriş

2011'de patlak veren Suriye iç savaşı, yalnızca Ortadoğu'nun siyasi dengelerini kökten sarsmakla kalmamış, aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ortaya çıkan en büyük kitlesel zorunlu yerinden edilme krizine yol açmıştır. On dört yılı aşan bu süreçte milyonlarca Suriyeli ya ülke içinde ya da ülke dışında yerinden edilmiştir. Suriyeli mültecilerin büyük bir kısmı Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi komşu ülkelere sığınırken bu süreçte üç milyondan

fazla Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye, dünyada en fazla sığınmacı barındıran ülkelerden biri olmuştur (UNHCR, 2025).

Ancak Türkiye, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme’ye (1951 Mülteci Sözleşmesi) coğrafi sınırlama koyarak taraf olduğundan ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokolü onaylarken coğrafi sınırlamanın devam edeceğini beyan ettiğinden Suriyelilere ‘mülteci’ statüsü tanımamıştır. Bunun yerine, 2014’te yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ve Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) çerçevesinde, Suriyelilere ‘geçici koruma’ statüsü sağlanmıştır. Bu özel statü, Suriyelilere geri göndermeme ilkesine (non-refoulement) dayalı olarak barınma, sağlık, eğitim ve işgücü piyasasına sınırlı erişim gibi haklar sağlamış, fakat mülteci statüsünün sunduğu uzun vadeli güvence ve kalıcılıktan yoksun bırakmıştır.

Aralık 2024’te Suriye’de Baas rejiminin çökmesiyle birlikte, on dört yıldır devam eden iç savaşın sona erdiği yönündeki değerlendirmeler hem uluslararası alanda (UNHCR, 2018) hem de 2016’dan beri Türkiye’de devlet söyleminde ve politikalarında gündemde olan Suriyelilerin gönüllü geri dönüşü meselesini (Sahin Mencutek, 2019, ss.28-31), yeniden görünür kılmıştır. Ancak bir ülkenin güvenli kabul edilmesi, salt rejim değişikliği veya çatışmaların sona ermesiyle açıklanamaz. Çatışmaların bitmesi her zaman ülkenin güvenli hale geldiğini, mültecilerin onurlu koşullarda yaşayabileceğini veya devletin korumasına fiilen yeniden erişebileceğini garanti etmez. Nitekim, Temmuz 2025’te Dürzi kenti olan Süveyda’da İsrail’in başlattığı çatışmalar ya da Şam’a yönelik hava saldırıları, Suriye’de güvenlik koşullarının hala kırılgan olduğuna işaret etmektedir (UNHCR, 2025e). Bu nedenle, Suriyelilerin geri dönüşünü tartışırken, yalnızca ‘savaş bitti’ argümanına dayanmak yerine, mültecilerin menşe ülkelerine geri dönüşlerinde gözetilmesi gereken güvenlik, gönüllülük ve onur ilkelerini ortaya koyan ve bağlayıcı olmamakla birlikte devletler için önemli bir yol gösterici niteliği taşıyan BMMYK Yürütme Komitesi tavsiyeleri (UNHCR ExCom Conclusion No. 65, 1991; No. 101, 2004) çerçevesinde daha kapsamlı bir analiz yapılması gerekmektedir. Bu çerçevenin gözetilmesi, aynı zamanda uluslararası hukukun en temel bağlayıcı normlarından olan geri göndermeme ilkesinin gözetilmesi açısından da kritik önem taşımaktadır.

Geçici koruma, tarihsel olarak kitlesel akınlara acil bir yanıt olarak tasarlanmış; kapsamı ve süresi bakımından ulusal ve bölgesel tercihlere oldukça açık bir rejimdir. Bu nedenle, savaş sonrasında geçici korumanın nasıl ve hangi şartlarda sona erdirileceği, korumanın sağlanması kadar kritik bir hukuki ve pratik mesele hâline gelir. Mülteci statüsünün sona ermesi her durumda devletin koruma yükümlülüklerinin tümünden bittiği anlamına gelmediği gibi, geçici korumanın sonlandırılmasında da ev sahibi devletin geri göndermeme başta olmak üzere insan hakları yükümlülükleri devam eder. Ayrıca, tarihsel örneklerde gönüllülük ilkesinin kitlesel hareketlilikte sıklıkla geriye itildiği dikkate alındığında, Suriye bağlamında geri dönüş süreçlerinin dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir.

2025 yılı itibarıyla Türkiye’den Suriyelilerin kendi imkanlarıyla gerçekleştirdiği spontane geri dönüşler sürmektedir. Ancak spontane dönüşün gönüllülük ilkesini otomatik olarak karşılayıp karşılamadığı tartışmalıdır. Zira bireylerin kendi imkânlarıyla dönmesi, her zaman kararlarının özgür iradeye dayandığı anlamına gelmez, ev sahibi ülkedeki sosyal, ekonomik ya da idari

baskılar bu kararı yönlendirebilir (Long, 2013, s.5). Bu nedenle, Suriyelilerin geri dönüşünü değerlendirirken, spontane/gönüllü dönüşlerle ilgili bu normatif gerilimin dikkate alınması gerekir. Bu bağlamda makale temel olarak şu sorulara cevap aramaktadır: Geçici koruma altındaki Suriyelilerin geri dönüşü, uluslararası hukuk bakımından hangi normatif ilkelere dayanılarak ve hangi koşullar altında gerçekleştirilebilir? Özellikle, Suriye’de iç savaşın sona ermesi, Türkiye’deki Suriyelilerin kendi devletlerinin korumasına yeniden erişebilmelerini meşru kılmakta mıdır? Nasıl ki mülteci statüsünün sona ermesi ev sahibi devletin koruma yükümlülüklerini otomatik olarak ortadan kaldırmazsa, geçici korumanın sonlandırılması da bu yükümlülükleri sona erdirmez. Zira devletler, gönüllülük, güvenlik ve onur ilkelerinin yanı sıra uluslararası hukukun en temel normlarından biri olan geri göndermeme ilkesine ve ilgili insan hakları yükümlülüklerine bağlı kalmaya devam eder.

Bu makale, geri dönüş meselesini uluslararası mülteci hukuku ve farklı geçici koruma uygulamalarına ilişkin hukuki ve pratik uygulamalar üzerinden incelemektedir. Bu çerçevede, geri dönüş ve geçici korumanın sona erdirilmesine ilişkin uluslararası düzenlemeler ve ikincil literatür incelenmiştir. Bosnalı mültecilere ve Ukraynalı mültecilere uygulanan geçici koruma rejimlerinin sona erdirilmesi süreçleri karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınarak Türkiye’deki geçici koruma rejimi analiz edilmiştir.

İlk bölümde geri dönüş kavramı ve gönüllülük ilkesinin uluslararası hukukta nasıl çerçevesi tartışılacaktır. İkinci bölümde, geçici koruma statüsünün sona erdirilmesine ilişkin uygulamalar Bosna-Hersek’ten yerinden edilenlere yönelik 1990’lar uygulamaları ve Ukraynalı mültecilerin AB geçici koruma rejimi deneyimleri üzerinden incelenecektir. Bu iki örnek, geçici korumanın sona erdirilmesi ve geri dönüş sürecinin, biri bağlayıcı bir uluslararası çerçevenin bulunmadığı, diğeryse bölgesel düzeyde hukuki bir düzenlemenin mevcut olduğu iki farklı bağlamda nasıl şekillendiğini gösterdikleri için seçilmiştir. Bosnalı mültecilerin deneyimleri, uluslararası bağlayıcı normların yokluğunda devletlerin ulusal hukuka ve siyasi tercihlere dayanarak geri dönüşleri nasıl şekillendirdiğini gösterirken; Ukraynalı mültecilerin deneyimleri, AB düzeyinde mevcut olan bölgesel düzenlemenin dahi uygulamada siyasal iradeye bağlı olarak belirsizlikler ürettiğini ortaya koymaktadır. Son bölümdeyse Türkiye’nin Suriyelilere yönelik geçici koruma rejimi, 1951 Mülteci Sözleşmesi’ne koyduğu coğrafi çekince ve ulusal mevzuat çerçevesinde değerlendirilecek, bu statünün geri dönüş planlamaları bakımından doğurduğu sonuçlar tartışılacaktır. Böylece çalışma, Suriye’de savaşın sona ermesinin ardından gündeme gelen geri dönüş tartışmalarına, yalnızca siyasi değil, aynı zamanda hukuki ve normatif ilkeler bakımından eleştirel ve yapıcı bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. Uluslararası Hukukta Geri Dönüş: Bireysel Hak ve Devlet Yetkisi Arasında

Mültecilerin menşe ülkelerine geri dönüşü, uluslararası mülteci hukukunda kalıcı çözümlerden biri olarak tanımlansa da kavramın içeriği oldukça karmaşık ve tartışmalıdır. Bir yandan, bireyin ülkesine dönme hakkı uluslararası insan hakları belgeleriyle güvence altına alınmıştır. Diğer yandan, ev sahibi devletlerin mülteci statüsünü sona erdirmeye ve kişileri geri gönderme yetkisi 1951 Mülteci Sözleşmesi’nin 1(C)(5) ve 1(C)(6) maddeleriyle tanınmıştır. Dolayısıyla geri dönüş, yalnızca bir ‘hak’ meselesi değil, aynı zamanda devletlerin yükümlülükleri ve yetkileri arasındaki hassas denge üzerinden değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

Uluslararası mülteci hukukunda mültecilere sunulan dört kalıcı çözüm – gönüllü olarak ülkesine dönme (voluntary reestablishment), üçüncü bir ülkeye yerleştirilme (resettlement), vatandaşlık kazanma (naturalization) ve geri dönüş (repatriation) – bu dengeyi farklı biçimlerde somutlaştırmaktadır (Hathaway, 2021, s.1130). Bu kalıcı çözümler arasında özellikle ‘geri dönüş’, bireysel hak ve devlet yetkisini en doğrudan karşı karşıya getiren çözüm yoludur. Çalışmanın odağı Türkiye’de ikamet eden Suriyelilerin geri dönüşü olduğundan, bu çalışmada yalnızca bu kalıcı çözümlerden geri dönüş kavramının kavramsal ve normatif temelleri incelenecektir.

1.1.Kavramsal Çerçeve: Geri Dönüş ve Gönüllülük İlkesi

1951 Mülteci Sözleşmesi, mültecilerin geri dönüşüne ilişkin açık ya da örtük bir ‘gönüllülük’ şartı öngörmemektedir. Buna karşılık, 1950 tarihli Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Tüzüğü’nde mültecilerin ‘gönüllü geri dönüşünün kolaylaştırılması’ ajansın temel görevlerinden biri olarak düzenlenmiştir (md. 1). BMMYK, bu yetkisini esas alarak, gönüllülük ilkesini uluslararası korumanın ‘temel taşı’ olarak tanımlamış ve 1996 tarihli Gönüllü Geri Dönüş El Kitabı’nda gönüllü geri dönüşün, 1951 Sözleşmesi’nin taraf devletlerin çekince koymasının mümkün olmadığı 33. maddesinde düzenlenen geri göndermeme kuralının doğal uzantısı olduğunu belirtmiştir (UNHCR, 1996, Bölüm 2.3). Bu çerçevede, gönüllülük ilkesinin sağlanması iki unsura dayanmaktadır: İlk olarak, menşe ülkedeki koşullar hakkında mülteciye doğru ve yeterli bilgi sağlanmalı, böylece kişi geri dönme kararını, bu koşulları öğrenip değerlendirerek bilinçli şekilde verebilmelidir. İkinci olarak da ev sahibi ülkedeki koşullar, mültecinin bu kararı özgürce almasına olanak tanımalıdır. Başka bir deyişle, kişi herhangi bir zorlama, kötü muamele, ayrımcılık ya da yardımların kesilmesi gibi caydırıcı nedenlerle değil, kendi özgür iradesiyle bu kararı verebilmelidir (UNHCR, 1996, Bölüm 2.3).

Bununla birlikte, gönüllülük ilkesine yapılan bu güçlü vurguya dair akademik literatürde önemli itirazlar vardır. Hathaway (2021, s.1150), BMMYK’nin gönüllü geri dönüşü mültecilik durumunun sona ermesine dair kalıcı çözümlerden biri olarak sunmasını ve gönüllülük ilkesini uluslararası korumanın temel dayanaklarından biri olarak konumlandırmasını eleştirir ve bu yaklaşımın hem hukuki hem de uygulama düzeyinde belirsizlikler yarattığını ileri sürer. Şüphesiz gönüllülük ilkesi, mülteci statüsü sona ermeden gerçekleştirilen her geri dönüşün hukuka uygunluğunun değerlendirilmesinde elzemdir. Zira bu gereklilik, temel insan hakları sözleşmelerinde düzenlenen hem bireyin kendi ülkesine dönme hakkının (1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi m. 13(2); Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme m. 12(4)) hem de ev sahibi devletin geri göndermeme yükümlülüğünün ihlal edilmemesinin teminatıdır. Fakat geri dönüşün meşruiyeti öncelikle menşe ülkedeki koşulların mültecilerin güvenliğini ve onurunu koruyacak ölçüde değişip değişmediğinin titizlikle incelenmesine bağlıdır. Bu nedenle gönüllülük, geri göndermeme ilkesinin alternatifi değil, onun tamamlayıcısı olarak anlaşılmalıdır (Hathaway, 2021, s.1131).

Sonuç olarak, gönüllülük ilkesi ile devletlerin geri gönderme yetkisi arasında açık bir gerilim vardır. Bir yandan mültecilerin kendi ülkelerine özgür iradeleriyle dönme hakkı uluslararası insan hakları belgeleriyle güvence altına alınmıştır. Diğer yandan, ev sahibi devletler, mülteci statüsünün sona erdiği durumlarda bireyin rızasına bakmaksızın geri gönderme yetkisine

sahiptir. Bu gerilimli ilişki, geri dönüş kavramının uluslararası hukukta tek boyutlu olmadığını hem bireysel bir hak hem de devlet yetkisi olarak iki farklı düzlemde işlediğini ortaya koymaktadır.

1.2.Devlet Yetkisi, Gönüllü Geri Dönüş ve Güvenlik İlkesi Arasındaki Gerilim

Gönüllü geri dönüş ve devletlerin geri gönderme yetkisi arasındaki hassas denge, 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin statünün sona ermesine ilişkin hükümlerinde ifadesini bulmaktadır. 1951 Sözleşmesi'nin 1(C)(4) maddesi, mültecinin 'kendi isteğiyle ülkesine dönerek yeniden yerleşmesi'ni (voluntary reestablishment) düzenlemektedir. Bu hak, gönüllü geri dönüşün tipik formunu oluşturur ve bireyin uluslararası insan hakları hukukunda doğan serbest dolaşım ve ülkesine dönme hakkının bir yansımasıdır (Hathaway, 2021, s.1136; Kneebone ve O'Sullivan, 2024, ss.591-592). Buna karşılık 1(C)(5) ve 1(C)(6) hükümleri, 'mülteciliğe yol açan koşulların ortadan kalkması' hâlinde, bireyin rızasına bakılmaksızın statünün sona erdirilmesine imkân tanır. Sözleşme'nin mültecilik statüsünü sona erdiren 1(C)(5) ve (6) maddeleri şu şekildedir:

'[...]

(5) Mülteci tanınmasını sağlayan koşullar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaktan sakınmaya artık devam edemezse; [...]

(6) Tabiiyetsiz olup da mülteci tanınmasını yol açan koşullar ortadan kalktığı için, normal ikametgahının bulunduğu ülkeye dönebilecek durumda ise; [...]

Bu kişiye, işbu sözleşmenin uygulanması sona erecektir.'

Bu hükümlerde düzenlenen 'koşulların ortadan kalkması' hükümleri, gönüllülük ilkesine değil, mülteci statüsünü sona erdirme konusunda devletlere tanınan yetkiye dayanmaktadır. Bununla birlikte, bu yetkinin kullanılabilmesi için yüksek bir ispat eşiği öngörülmektedir (Hathaway, 2021, ss.1150-1151). Yetkinin kullanılabilmesi iki temel önkoşula bağlıdır: (i) bireyin mülteci olarak tanınmasına neden olan koşulların ortadan kalkması ve (ii) bu koşulların ortadan kalktığına dair nesnel ve doğrulanabilir kanıtların mevcut olması. Özellikle ikinci koşul, mültecinin menşe ülkesinin korumasından fiilen yararlanabilmesinin ve ülkenin yeniden güvenli hale geldiğinin ispatını gerektirir (Hathaway, 2021, ss.1147-1150). Bu bağlamda, statünün sona erdirilebilmesi için sadece zulüm riskinin ortadan kalkması yeterli değildir; aynı zamanda, bireyin 'uyruğu olduğu ülkenin korumasından yararlanmayı reddedemeyeceği' durumunun varlığı gösterilmelidir. Bu iki koşulun birlikte sağlanması halinde, kişi artık mülteci tanımına uymadığı için ev sahibi devletin, bireyin rızasını aramaksızın onu ülkesine göndermesi uluslararası hukuk bakımından meşru hale gelir (Hathaway, 2021, ss.1150-1153).

BMMYK'nın Mülteci Statüsünün Sona Ermesine dair 3 No'lu Kılavuz Belgesi (2003) de bu hususu teyit etmektedir. Belge, 1(C)(5) ve (6) uyarınca statünün sona erdirilmesinde mültecinin rızasının aranmadığını, ancak hükümlerin uygulanabilmesi için menşe ülkedeki değişikliklerin niteliği ve kalıcılığına dair titiz bir değerlendirme yapılması gerektiğini vurgular (UNHCR, 2003, para. 7-16). Buna göre, değişikliklerin 'temel', 'istikrarlı' ve 'kalıcı' olması (UNHCR ExCom Conclusion No. 69, 1992, para. b), genel insan hakları durumunda iyileşmelerin bulunması ve mültecinin ülkesinin korumasından yararlanabileceği etkin bir ortamın sağlanması gerekir. Fiziksel güvenliğin ötesinde; işleyen bir hükümet, bağımsız yargı sistemi, adil yargılanma

güvenceleri, ifade, örgütlenme ve din özgürlüklerinin korunması gibi unsurların yerleşmiş olması beklenir. Ayrıca, siyasi yeniden yapılanmanın sağlam temellere oturması, barış anlaşmalarının uygulanması, etnik çatışma sonrası gerçek uzlaşma süreçlerinin başlaması, af ilanları, baskıcı yasaların kaldırılması ve eski güvenlik servislerinin dağıtılması gibi göstergeler, bu değişimin kanıtları arasında sayılır (UNHCR, 2003, para.15-16).

1951 Sözleşmesinin statüyü sona erdirmeye hükümü, teorik olarak sarıh olmakla birlikte, pratikte ev sahibi devletler mültecileri geri gönderme kararlarını alırken bu standartları tam uygulamaz; çoğu zaman ülkelere giren mültecilerin orada kalma süreçlerini kontrol etme amaçları bu süreci şekillendirir (Kneebone ve O’Sullivan, 2024, ss.616-625; Fitzpatrick ve Bonoan, 2003, ss.512-522; Hathaway, 2021, s.1140; Long, 2013, s.32). Uygulamada, sona erdirmeye değerlendirmeleri düşük kriterlerle yapılmakta; menşe ülkede ‘etkili koruma’nın fiilen mevcut olup olmadığı tespit edilmeden, yalnızca zulüm korkusunun ortadan kalktığı tespiti yeterli sayılmaktadır.

Bu noktada şu soru ortaya çıkmaktadır: BMMYK, neden 1(C)(5) ve (6) koşulları sağlandığında devletlerin mültecileri – zorla da olsa – geri gönderme yetkisine sahip olabileceği yaklaşımı yerine, tüm geri dönüşlerin ‘gönüllü’ olması gerektiğini vurgulamaktadır? Hathaway’ın (2021, ss.1150-1151) de belirttiği üzere, bunun temelinde iki ayrı hukuki düzlemin birbirine karıştırılması yatmaktadır. Bir yandan, Sözleşme’nin 1(C)(5) ve (6) maddeleri uyarınca, mülteci statüsü sona erdiğinde devletlerin geri gönderme yetkisi bulunmaktadır. Bu yetki, esasen zulüm riski ve devlet korumasının mevcudiyetiyle sınırlı olup gönüllülük şartına bağlı değildir. Diğer yandan, BMMYK’nin kurumsal yetkisi yalnızca gönüllü geri dönüş süreçlerine katılımı açıkça yetkilendirmektedir (UNHCR Statute, Art. 8(c)). Bu nedenle BMMYK, faaliyetlerini bu yetki çerçevesinde yürütmekte ve statüsü sona eren kişilerin zorunlu geri dönüşüne ilişkin devlet yetkilerini operasyonlarına yansıtılmamaktadır. Kurumsal yetkinin bu şekilde sınırlandırılması, ajansın mültecilerin güvenini sürdürmesi, menşe ülkeye yönelik ‘durum testleri’ni kolaylaştırması ve tarafsızlığını koruması bakımından önemlidir. Bununla birlikte Hathaway’a göre (2021, ss.1151-1152), bu kurumsal sınırlamanın devletlerin statüsü sona ermiş kişileri geri gönderme yetkileri üzerine ‘örtülmesi’ entelektüel açıdan sorunlu olduğu gibi, halen mülteci statüsünde bulunanlar açısından da olumsuz koruma sonuçları doğurabilmektedir.

Bununla birlikte, özellikle 1980’lerden itibaren mülteci hareketlerinin niteliğinde yaşanan değişimler, BMMYK’nin gönüllülük ilkesine yaklaşımının yalnızca hukuki normlarla değil, pratik ve politik etkenlerle de şekillendiğini göstermektedir. 1980’lerde Batı’da artan mülteci karşıtlığı ve kısıtlayıcı iltica politikaları, ajansı giderek daha pragmatik bir çizgiye yöneltmiştir. Bu dönemde, koşullar tam güvenli olmasa da uzun süreli mülteci durumlarını çözme hedefiyle gönüllü geri dönüş programları daha aktif teşvik edilmiştir (Harrell-Bond, 1986, s.42). Nitekim 1990’larda BMMYK literatüründe ‘baskı altında geri dönüş’ (repatriation under duress) veya ‘çatışma sırasında geri dönüş’ (repatriation during conflict) gibi kavramlar yer almaya başlamış, ajans bazı durumlarda tartışmalı biçimde bu tür operasyonlara da katılmıştır (UNHCR, 1997). Örneğin 1997’de Tanzanya’dan Ruandalı mültecilerin sınır dışı edilmesi veya 2001’de ABD’nin Taliban ve El Kaide’ye yönelik bombardımanının ardından Pakistan sınırındaki Afgan mültecilerin geri gönderilmesi süreçlerinde BMMYK fiilen sürecin içinde yer almıştır (Crisp,

2003). Bu örnekler, gönüllülük ilkesinin uygulamada siyasi ve operasyonel baskılarla esnetilebildiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, gönüllülük ilkesi kimi zaman hukuki bir zorunluluktan ziyade, özellikle mülteci statüsünün sona erdirilemediği veya siyasi nedenlerle karar alınamadığı durumlarda, geri göndermeme yükümlülüğünü koruyan politik araç işlevi görmüştür. Barutçiski'nin (1998, s.249) de vurguladığı gibi, bu ilke özellikle kitlesel mülteci akınlarında ve geçici koruma gibi özel statülerin uygulandığı bağlamlarda daha belirgin rol oynamaktadır. Böyle durumlarda gönüllü geri dönüş, bağlayıcı bir norm olmasa da geri gönderme yasağının gözetilmesinde esnek ve işlevsel bir mekanizma sunmaktadır. Nitekim, uluslararası hukukta kitlesel akın durumları için öngörülen geçici koruma statüleri de gönüllülük ilkesinin bu esnek işlevinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu nedenle, bir sonraki bölümde, geçici koruma statüsünün sona erme koşulları uluslararası hukuk perspektifinden ele alınacak ve uygulamada nasıl şekillendiği incelenecektir.

2. Kitlesel Mülteci Akınlarında Geçici Koruma Statüsünün Sona Ermesi: Uluslararası Hukuki Çerçeve

Geçici koruma, tarihsel olarak kitlesel sığınma hareketlerine acil bir yanıt olarak geliştirilmiş (Perluss ve Hartman, 1986) ve uluslararası hukukta üzerinde uzlaşıya varılmış ortak tanımı bulunmayan bir kavramdır (Edwards, 2012, s.596). Doğası gereği kısa vadeli olması öngörülmekle birlikte, uygulamada uzun süreli rejimlere dönüşebilmiş ve kapsamı – sağladığı haklar ve faydalar bakımından 1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1967 Protokolü çerçevesinde tanınan mülteci statüsüne kıyasla – büyük ölçüde devletlerin tercihlerine bağlı olarak şekillenmiştir (UNHCR, 1994, para. 46; UNHCR, 2014, para.3–4). Bu nedenle, geçici korumanın sona erdirilmesi hem tarihsel deneyim hem de normatif çerçeve açısından ayrı bir incelemeyi gerektirmektedir.

2.1. Geçici Korumanın Tarihsel Arka Planı

Kitlesel insan hareketleri, tarih boyunca istisnai değil aksine oldukça yaygın bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçici koruma uygulamalarının kökeni 20. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanır. 1936'da İspanya İç Savaşı sırasında Fransa ve İngiltere'nin sağladığı barınma imkanları, 1956 Macar ayaklanması sonrasında Avusturya'nın kabul ettiği binlerce kişi veya 1968'de Sovyet işgalinden kaçan Çeklere sunulan geçici barınma imkanları, modern geçici koruma uygulamalarının erken örnekleri arasında gösterilebilir (Perluss ve Hartman, 1986, s.559). 1960'larda Afrika'daki dekolonizasyon sürecinde yaşanan kitlesel yerinden edilmeler sonucunda geçici korumanın bazı unsurları 1969 Tarihli Afrika Mülteci Sözleşmesi'nde kodifiye edilmiştir. Bu Sözleşme'nin 1(2). maddesi mülteci tanımını 'dış saldırı, işgal, yabancı hakimiyet veya kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylardan' kaçan kişileri de kapsayacak şekilde genişletmiştir. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında Güneydoğu Asya'daki ağır insan hakları ihlallerinden kaçanlara da geçici koruma sağlanmış, bu uygulama BMMYK Yürütme Komitesi tarafından teşvik edilmiştir (UNHCR ExCom Conclusion No. 19, 1980).

1990'larda Balkan Savaşları, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa kıtasında yaşanan en büyük kitlesel yerinden edilme dalgasına yol açmış ve geçici koruma uygulamalarının kurumsallaşmasında kritik dönüm noktası olmuştur (Durieux ve Hurwitz, 2004, s.138). Bu

süreçte BMMYK, kitlesel akınlar karşısında bireysel iltica başvurularının işlevsel olmadığını vurgulayarak çatışmalardan ve ağır insan hakları ihlallerinden kaçan geniş gruplara hızlı biçimde geçici koruma sağlanmasını önermiştir (UNHCR, 1992, para. 13). Avrupalı devletler bu çerçevede Bosnalı mültecilere çeşitli geçici koruma statüleri tanımış; ancak sağlanan korumanın süresi, kapsamı, hak düzeyi ve aile birleşimine imkân tanıyıp tanımadığı gibi hususlarda önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır (Thorburn, 1995; Durieux ve Hurwitz, 2004, s.139). İlerleyen bölümlerde ayrıntılandırılacağı üzere, bu farklı yaklaşımlar arasında özellikle Almanya’nın tutumu hem sağladığı kapsam hem de doğurduğu sonuçlar bakımından en tartışmalı örneklerden birini oluşturmuştur. Nitekim Bosnalı mültecilerin geri gönderilme süreci, geçici korumanın sona erdirilmesine ilişkin normatif boşlukların yanı sıra devletlerin bu boşlukları çoğu zaman geri göndermeme ilkesini ihlal etmek pahasına nasıl idari ve siyasi tercihler doğrultusunda kullandıklarını göstermektedir.

2.2. Geçici Korumanın Sona Erdirilmesi: Uluslararası Hukuk ve Uygulama

Geçici koruma statüsünün sona ermesi yalnızca hukuki bir prosedür değil, aynı zamanda devletlerin uluslararası yükümlülükleriyle bireysel hakların korunması açısından kritik bir aşamadır. BMMYK’nin 1951 Sözleşmesi’nin Statüsünün Sona Erdirilmesine ilişkin 2003 tarihli Kılavuz Belgesi, geçici korumanın esasen Sözleşme çerçevesine dayandığını, yararlanıcıların bir kısmının Sözleşme’nin mülteci tanımına girebileceğini hatırlatır (UNHCR, 2001, s.549, para. 20). Bu nedenle devletlerin geçici korumayı sonlandırırken, 1951 Mülteci Sözleşmesi’nin sona erdirme hükümlerini gözetmeleri (UNHCR, 2001, s.549, para. 20) ve menşe ülkedeki değişiklikleri kapsamlı biçimde değerlendirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır (UNHCR, 2003, para.23, 24).

BMMYK, 2014 Geçici Koruma Yönergesi’nde mülteci akınlarının karmaşık ve değişken niteliği nedeniyle geçici korumanın süresinin önceden belirlenmesinin güç olduğunu, ancak çatışma koşulları devam ettikçe devletlerin korumayı uzatmak için ortaklaşa hareket edebileceklerini belirtir (UNHCR, 2014, para. 20). Literatürde geçici koruma süresinin azami beş yıl sürmesi gerektiği savunulsa da (Hathaway ve Neve, 1997, s.182) uluslararası hukukta geçici korumanın ne kadar süreyle devam edeceğine dair bağlayıcı üst sınır bulunmamaktadır (Hathaway ve Neve, 1997, s.132). Bununla birlikte, doktrinde ve uygulamada geçici korumanın ideal olarak menşe ülkedeki krizin sona ermesinin ardından ve koşulların güvenli ve onurlu bir dönüşe imkân verdiği durumda sonlandırılması gerektiği kabul edilmektedir. Eğer koşullar değişmiyorsa, kişilerin belirsizlik içinde tutulmaları ya da 1951 Sözleşmesi standartlarının altında muameleye maruz bırakılmaları artık tolere edilemez hâle geldiğinde, geçici koruma sona erdirilmeli ve zorunlu geri dönüş içermeyen alternatif çözümler gündeme getirilmelidir (Fitzpatrick, 2000, s.300). Aynı belgede geçici korumanın sona erebileceği durumlar da şu şekilde sıralanır: (i) yerinden edilme nedeninin ortadan kalktığına nesnel göstergelerle tespit edilmesi ve gönüllü geri dönüşün güvenli ve onurlu şekilde gerçekleştirilebilir olması; (ii) geçici korumanın, uygun olduğunda mülteci statüsüne geçiş de dâhil, başka bir koruma biçimiyle değiştirilmesi; (iii) bireyin alternatif bir statüye (örneğin oturma izni, çalışma vizesi veya başka bir göçmenlik statüsü) geçiş yapması; (iv) bireyin insani temelde ya da yeniden yerleştirme yoluyla üçüncü bir devlete kabul edilmesi (UNHCR, 2014, para.21). Ayrıca, geçici korumanın

sona erdirilmesine dair kararın tercihen ilgili devletlerce ortaklaşa alınması gerektiği belirtilmektedir (UNHCR, 2014, para.22).

Uluslararası hukuk bakımından geçici korumanın sona erdirilmesi ve kişilerin güvenli biçimde geri gönderilmesine ilişkin tek bağlayıcı norm geri göndermeme ilkesidir. Dolayısıyla BMMYK'nin bu konudaki tavsiyeleri, devletler açısından hukuken bağlayıcı değildir. Devletler kararlarını çoğu zaman BMMYK'nin önerilerine dayandırdıklarını ifade etseler de yerinden edilme koşullarının ortadan kalktığı kabul edilse bile geri dönüşün gerçekten makul, güvenli ve onurlu olup olmadığına kim tarafından ve nasıl karar verileceği sorusu belirsizliğini korumaktadır (Gibney, 2000, s.700; Crisp ve Long, 2016). Pratikte devletler, kaçış nedenlerinin ortadan kalktığını varsaydıkları anda hızlı geri dönüş süreçlerine yönelmekte ve bu süreç çoğunlukla idari takdirle yürütülmektedir. Bu yaklaşım, geçici koruma altındaki kişilerin haklarını değişken, öngörülemez hale getirirken, bireysel güvenceleri de zayıflatmaktadır (Edwards, 2012, s.612). Dahası, devletlerin geçici korumayı farklı zamanlarda ve farklı kriterlerle sonlandırmaları, sürecin nesnel ölçütlerden ziyade siyasi ve idari tercihlerle şekillendiği izlenimini pekiştirmektedir (Fitzpatrick, 2000, s.522). Bu nedenle geçici korumanın sona erdirilmesi, devletlerin göç politikalarıyla doğrudan kesişen, esnek ama aynı ölçüde belirsiz bir alan olarak ortaya çıkmaktadır.

2.3. Almanya'da Bosnalı Mülteciler için Geçici Korumanın Sonlandırılması

1991'de Yugoslavya'nın dağılmasının ardından patlak veren savaş nedeniyle Avrupa'ya kitlesel şekilde sığınan Bosnalı mültecilerin Almanya'dan geri gönderilme süreci geçici koruma ile ilgili belirsizlikler konusunda çarpıcı bir örnek sunmaktadır. 1992'de Almanya'nın 16 federal eyaletinin aldığı bir kararla Bosnalı mültecilere Alman iç hukukunda öngörülen farklı geçici koruma türleri sağlanmıştır. (HIWG, 1995). Bu çerçevede Bosnalıların yaklaşık yüzde 80'ine 'müsamaha edilen statü' (tolerated status-Duldung) verilmiştir. Bu statü, iltica talebi reddedilmiş olsa bile kişinin ülkesine geri gönderilmesi halinde işkence, ölüm cezası ya da ciddi bir tehlikeyle karşılaşma riski bulunması durumunda tanınan geçici koruma biçimiydi (Ausländergesetz, 1965, § 53). Ancak bu statü, hiçbir aşamada mültecilerin 1951 Mülteci Sözleşmesi kapsamında mülteci statüsü elde etmelerine imkân tanımıyordu. Bu statüye göre, Bosna'daki koşulların güvenli kabul edilmesi halinde geri dönüş süreci başlatılabilecekti (Liebaut, 2000, s.106).

1995'te Dayton Anlaşması ile savaşın sona ermesinin ardından Almanya, Bosnalıların geri dönüşüne ilişkin iki aşamalı bir plan açıkladı. Ancak Bosna'daki güvenlik koşullarının kırılganlığı nedeniyle bu plan defalarca ertelendi (Hathaway ve Neve, 1997, s.123). Ekim 1996'dan itibaren ise bekar işçiler, çocuksuz çiftler ve sabıka kaydı bulunanlar öncelikli olarak geri gönderilmeye başlandı. Ailelerin, travma mağdurlarının, tıbbi tedavi görenlerin ve 65 yaş üstündekilerin 1997 yazına kadar geri dönmesi öngörülüyordu (Thouez, 1998, s.98; Amnesty International, 1997, s. 28) Almanya başlangıçta BMMYK ve diğer uluslararası aktörlerden gelen eleştiriler nedeniyle planı askıya almak zorunda kaldı. Bununla birlikte, Alman siyasetinde 'gerekirse zorla geri gönderme' söylemleri çoktan dile getirilmeye başlanmıştı (Cowell, 1996). Haziran 1997'ye kadar 30 bin Bosnalı zorla, 30 bin kişiye gönüllü olarak geri gönderildi. Aynı yıl Bosna ile bir 'Geri Kabul Anlaşması' (Repatriation Agreement) imzalandı. Bu anlaşma geri

dönüşleri kurumsallaştırmayı ve güvence altına almayı hedefliyordu; ancak BMMYK bu sürecin tarafı değildi (Amnesty International, 1997, s.17). 2000 yılına gelindiğinde Almanya’daki 250.000’den fazla Bosnalının geri gönderilme süreci büyük ölçüde tamamlanmıştı (Liebaut, 2000, s.107).

Bu süreci yalnızca geçici korumanın sona erdirilmesine dair bağlayıcı normların eksikliği açısından değil, aynı zamanda geri göndermeme ilkesinin olası ihlali bağlamında da tartışmak gerekir. Zira Dayton Anlaşması sonrasında bile Bosna’da güvenlik koşulları tam olarak sağlanamamış, mültecilerin fiziksel güvenliği, onurlu yaşam koşulları ve temel haklara erişimi garanti altına alınmamıştı. Dahası BMMYK’nin organize geri dönüşler için belirlediği etnik bölgeler dikkate alınmamış ve ajans daha sonra geri gönderme sürecine dahil edilmemişti (Liebaut, 2000, s.107). Bosnalı mültecilerin etnik kimlik veya geldikleri bölgeye bakılmaksızın geri gönderilmeleri (Koser ve diğerleri, 1998, ss.456-457) uluslararası mülteci ve insan hakları hukukunun temel prensiplerinden olan geri göndermeme ilkesinin ihlali olarak yorumlanabilir. Nitekim o dönemde Almanya’nın geri dönüş politikaları, alandaki sivil toplum kuruluşlarının da yoğun eleştirilerine konu olmuştur (Amnesty International, 1997).

Bosnalı mültecilerin geri dönüş deneyimi, geçici korumanın sona erdirilmesine dair bağlayıcı standartların yokluğunda devletlerin kararlarının nasıl siyasi ve idari tercihlerle şekillendiğini göstermektedir. Almanya, geri dönüşü hızla hayata geçirme yönünde baskın politika izlerken; Birleşik Krallık ve Hollanda gibi bazı ülkeler Bosnalılara daha kalıcı statüler ve ek haklar tanıyarak daha insancıl çözümler geliştirmiştir (Gibney, 2000, s.699). Geri dönüş için ‘doğru zaman’ genellikle ‘menşe ülkeden kaçıışı zorunlu kılan koşulların ortadan kalkması’ olarak tanımlansa da Bosna örneği, kararlarının çoğu zaman objektif güvenlik ölçütlerinden ziyade devletlerin göç kontrolü öncelikleri doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Bu durum, uluslararası düzeyde bağlayıcı standartların yokluğunda, devletlerin takdir yetkilerinin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Ne var ki, 2022’de Rusya’nın Ukrayna’yı işgaliyle başlayan kriz, bu alanda bölgesel düzeyde normatif bir çerçevenin varlığının dahi belirsizlikleri ortadan kaldırmaya yetmediğini göstermektedir. Avrupa Birliği, 2001 tarihli Geçici Koruma Direktifiyle ayrıntılı kurallar koymuş olmasına rağmen, Ukraynalı mültecilerin korunmasına ilişkin uygulamalar yine büyük ölçüde siyasi iradenin – ya da kimi durumlarda iradesizliğin-yönlendirmesiyle şekillenmektedir.

2.4. AB’nin Ukraynalılara Yönelik Geçici Koruması: Geçicilikten Sürekliliğe?

Geçici korumanın sona ermesine ilişkin hukuki ve pratik belirsizlikleri somutlaştırmak için uluslararası ve bölgesel düzeydeki farklı uygulamalara bakmak önemlidir. Avrupa Birliği, 2001 tarihli Geçici Koruma Direktifi (Council Directive 2001/55/EC) ile bu alanda ayrıntılı bir normatif çerçeve oluşturmuştur. Direktif, geçici korumayı kitlesel akınlar karşısında uygulanacak istisnai bir prosedür olarak tanımlar (madde 2) ve süresini bir yıl ile sınırlar. Ancak bu sürenin Komisyon önerisiyle üç yıla kadar uzatılabileceği öngörülmektedir (madde 4). Direktif’in 6. maddesiye sona erdirmeye koşullarını düzenler: Geçici koruma ya belirlenen azami sürenin dolmasıyla ya da Konsey’in nitelikli çoğunluk kararıyla sona erdirilebilir. Bu kararların menşe ülkedeki koşulların güvenli ve kalıcı dönüşe imkân tanıyacak ölçüde iyileştiğinin tespitine dayanması ve insan hakları ile geri göndermeme yükümlülüklerinin gözetilmesi gerekir. Ayrıca

Direktif'in gerekçesinde 'güvenlik' ve 'onur' ilkelerinin yalnızca çatışmanın sona ermesini değil, aynı zamanda barış ve yeniden inşa sürecinin başlamasını, insan haklarına saygının ve hukuk devletinin güvence altına alınmasını da içerdiği vurgulanmaktadır (European Commission, 2000).

Bununla birlikte, Direktif kabulünden sonraki yirmi yıl boyunca hiç uygulanmamıştır. Bu durum, AB'nin 1980'lerden itibaren geliştirdiği ve sığınmacıları tehdit olarak gören dışsallaştırma politikalarının sonucudur (Kjaerum, 1993). Ancak 24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ardından AB Konseyi, 4 Mart 2022'de Direktif'i ilk kez yürürlüğe sokmuş ve Ukraynalı sığınmacılara kısa sürede geçici koruma sağlamıştır (Council of the European Union, 2022). Bu geçici koruma rejimi çerçevesinde sığındıkları AB ülkeleri, Direktif'in getirdiği haklara – ikamet, iş gücü piyasasına ve konuta erişim, tıbbi yardım, sosyal yardım desteği ve çocukların eğitim hakkı – erişim sağlamışlardır. Hukuki açıdan Direktif geçici korumanın azami üç yıla sınırlandırılmasını öngörmesine rağmen, savaşın devam etmesi nedeniyle AB, bu süreyi aşma kararı almıştır. Direktif'in 4(2). maddesinin geniş yorumlanmasıyla, Ukraynalıların geçici koruma statüsü önce 4 Mart 2026'ya, ardından Haziran 2025'te alınan kararla 4 Mart 2027'ye kadar uzatılmıştır (Luyten, 2025). Geçici koruma rejimini defalarca uzatma kararı, Direktif'in başlangıçta 'geçici bir acil durum tedbiri' olarak tasarlandığı yönündeki temel prensibi zayıflatmaktadır (ECRE, 2024).

AB üye devletleri, mültecilerin uzun vadeli statülerine dair kalıcı bir çözüm üretmek – örneğin, uluslararası korumaya erişim yollarının değerlendirilmesi ya da uzun dönem ikamet statüsü verilmesi (Ineli Ciğer, 2023; ECRE, 2024) – yerine, hukuki bir boşluktan yararlanarak acil durum mekanizmasını kronikleşmiş bir sorunu yönetme aracına dönüştürmüştür. AB'nin bu eylemsizliği, geçici korumanın 'geçiciliğini' merkeze alarak hazırlanmış hukuki mekanizmanın dahi siyasi irade olmadığında nasıl geçici bir durumu uzun süreli belirsizliğe dönüştürebileceğini göstermektedir. Bu durum, geçici koruma altındaki dört milyondan fazla Ukraynalı mülteciyi uzun vadeli belirsizlik içinde bırakmakta ve onların kalıcı çözümlere ulaşmalarının önüne geçmektedir. Dahası, ortak ve sürdürülebilir çözüm arayışına girilmemesi, üye devletler arasında, bazı gruplar için korumaya erişimi daraltan kısıtlayıcı uygulamalar da dahil olmak üzere (Wagner ve Grama, 2025; ECRE, s.7) geçici koruma altındaki Ukraynalıların statüsünü alternatif koruma statülerine evirmek üzere farklı ulusal politikaların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır.

3. Türkiye'de Geçici Koruma ve Geri Dönüşün Hukuki Çerçevesi

Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik hukuki pozisyonu, esasen 1951 Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi çekince ve bunun sonucu olarak uygulanan geçici koruma rejimi çerçevesinde şekillenmiştir. Buna göre Türkiye, yalnızca Avrupa'da meydana gelen olaylardan kaçan sığınmacılara 1951 Sözleşmesi çerçevesinde 'mülteci' statüsü tanımaktadır. Bu sınırlamanın bir sonucu olarak, Avrupa dışından gelen sığınmacılara 'şartlı mülteci', 'ikincil koruma' ya da Suriyeli sığınmacılara verilmiş olan 'geçici koruma statüsü' altında koruma sağlanmaktadır. Böylece, Suriyeliler açısından Türkiye'deki hukuki statü, 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin tanıdığı haklar ile ulusal mevzuatın öngördüğü haklar arasında belirgin bir fark yaratmaktadır.

2011’de Suriye’de başlayan çatışmaların ardından, Türkiye başlangıçta Suriyelileri ‘açık kapı’ politikası çerçevesinde kabul etmiş ve Suriyelilere *de facto* geçici koruma sağlamıştır (Sengul, 2022, s.271). Nisan 2013’te yürürlüğe giren YUKK bu rejimi yasal zemine oturtmuş; ardından 2014 tarihli GKY ile de uygulama ayrıntılandırmıştır. YUKK’un 91. maddesi geçici korumayı ‘ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara sağlanan koruma’ olarak tanımlamaktadır.

Önceki bölümde tartışıldığı üzere her ne kadar geçici koruma rejimlerinin kapsamı ya da tanımları uygulandığı ülkeye göre değişiklikler gösterse de ortak nokta statünün geri göndermeme ilkesi üzerine inşa edilmesidir (Thorburn, 1995, s.467). Türkiye de 1951 Sözleşmesi’nin geri gönderme yasağını düzenleyen 33. maddesini GKY’nin 6. maddesine entegre etmiş, insan hakları hukuku da dikkate alınarak işkence, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muamele durumları da dahil edilerek geri gönderme yasağının kapsamı oldukça geniş tutulmuştur. Böylece Türkiye’nin geçici koruma rejimi mülteci hukukunun en temel prensibi ve insan hakları hukuku üzerine inşa edilmiştir.

Türkiye’deki uygulamaya bakıldığında, GKY geçici korumanın süresine ilişkin herhangi üst sınır öngörmemektedir. Bununla birlikte, statünün sona erdirilmesine dair usul ve esaslar GKY’de düzenlenmiştir. Buna göre geçici koruma ancak Cumhurbaşkanı kararıyla sonlandırılabilir (GKY, Madde 11(1)). Cumhurbaşkanı, bu durumda kişilerin ülkelerine dönmelerini, topluca başka statüye geçirilmelerini, bireysel uluslararası koruma başvurularının değerlendirilmesini veya belirli koşullar altında Türkiye’de kalmasına izin verilmesini kararlaştırabilir (GKY, Madde 11(2)). Yönetmeliğin 11. maddesi statünün sona erdirilmesi halinde kişilerin uluslararası koruma başvurularının değerlendirilmesinin mümkün olacağını söylerken, 16. madde geçici koruma süresince bireysel uluslararası koruma başvurularının işleme alınmayacağını belirtmektedir. Bu durumda kişiler ancak statüleri sona erdirildikten sonra uluslararası koruma başvurusu yapabilir. Geçici korumanın sona erdirilmesi halinde esas kural, korunanların Türkiye’den çıkış yapmasıdır. Çıkış için tanınacak süre menşe ülkenin ve transit ülkelerin durumuna göre Göç İdaresi Başkanlığı’nca belirlenir (GKY, Madde 14(1)). Yönetmelik ayrıca bireysel sona erme halleri olarak kişinin kendi isteğiyle ülkeyi terk etmesi, üçüncü bir devletin korumasından yararlanması, yeniden yerleştirme kapsamında başka bir ülkeye kabul edilmesi veya ölümü gibi durumları öngörmektedir (GKY, Madde 12).

Görüldüğü üzere, Türkiye’de geçici korumanın sona erdirilmesine ilişkin karar yetkisi büyük ölçüde yürütmenin takdirine bırakılmıştır. Ancak Ineli-Ciger’in de (2014, s.33) belirttiği üzere, bu düzenlemelerin 1951 Mülteci Sözleşmesi’nin statü sona erme hükümleri veya BMMYK’nin güvenli ve onurlu dönüş ilkeleri dikkate alınmadan uygulanması, ciddi bir hukuki boşluk yaratmaktadır. Bu noktada, geri dönüşü dair ulusal kararların uluslararası yükümlülüklerle uyumlu olup olmadığı sorusu kritik önem taşımaktadır.

3.1. Türkiye’de Suriyelilerin Geri Dönüşü: Söylem ve Pratikler

Suriye’de savaşın 8 Aralık 2024’te sona ermesi, Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyelilerin akıbetini hem siyasi söylemin hem de geri dönüş politikalarının merkezine taşımıştır (Kaya, 2025). Bu çalışmanın başında da vurgulandığı üzere, 2016’dan itibaren devlet söyleminde

gönüllü geri dönüşlerin teşviki giderek daha görünür hale gelmiş, bu çerçevede bireysel ve spontane geri dönüşler gözlemlenmiştir (Sahin Mencutek, 2019, ss.28-31). Nitekim İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya 10 Aralık 2024'te yaptığı bir açıklamada, 2016'dan beri toplamda 737 bin Suriyelinin gönüllü olarak geri döndüğünü, halihazırda Türkiye'de 2 milyon 936 Suriyelinin bulunduğunu belirtmiş ve geri dönüşlerin artmasının beklendiğini, bu amaçla sınır kapılarındaki kapasitenin yükseltileceğini belirtmiştir (Erdoğan, 2024).

Bu süreç hukuki açıdan GKY'nin 42. maddesinde düzenlenmiştir. Geri dönüş yapmak isteyen kişilerin öncelikle kayıtlı oldukları İl Göç İdaresi Müdürlüklerine başvurarak parmak izi ve diğer sorgulamalardan geçmeleri gerekmektedir. Sonrasında 'gönüllü geri dönüş formu' ve çıkış yapılacak sınır kapısının bulunduğu şehre seyahat için 15 gün süreli 'yol izin belgesi' düzenlenmektedir. Bu süre içinde kişilerin çıkış yapacağı sınır kapısına gitmesi gerekmektedir. Sınır kapısında İl Göç İdaresi Müdürlüğü tarafından işlemleri tamamlanan kişilerin çıkışı sağlanır ve geçici koruma kimlik belgeleri teslim alınır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2025).

Göç İdaresi Başkanlığı (2025) gönüllü geri dönüşü 'Gönüllü, Güvenli, Onurlu ve Düzenli Geri Dönüş' başlığı altında, 'uluslararası veya geçici koruma kapsamındaki yabancıların kendi iradeleriyle ülkelerine dönmeleri ya da koruma ihtiyacının ortadan kalktığı hallerde organize edilen programlar kapsamında geri dönmeleri' olarak tanımlamaktadır. Tanımdaki ikinci unsur, yani koruma ihtiyacının sona erdiği durumda devlet eliyle organize edilen kitlesel geri dönüş programları, Türkiye bakımından henüz işletilmemiştir. Nitekim Türkiye, savaşın sona ermesine rağmen şimdiye kadar böyle bir program başlatmamış, yalnızca bireysel başvurulara dayalı ve spontane geri dönüşleri yönetmiştir. Bu açıdan Türkiye'nin yaklaşımı, örneğin Dayton Anlaşması sonrasında Almanya'nın Bosnalı mültecilere uyguladığı kitlesel geri dönüş programlarından belirgin biçimde ayrılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, uluslararası yükümlülüklerini gözeterek daha temkinli bir strateji izlemekte ve Suriyelilerin geri dönüşünü gönüllülük esasına dayalı bireysel kararlarla sınırlı tutmaktadır.

Bununla birlikte, bir önceki bölümde de tartışıldığı üzere gönüllü geri dönüşün sağlanabilmesi için mültecinin hem menşe ülkedeki koşullar hakkında doğru ve yeterli bilgiye sahip olması hem de ev sahibi ülkede bu kararı özgür iradesiyle alabilmesine imkân tanınması gerekmektedir (UNHCR, 1996, Bölüm 2.3). Bu çerçevede Türkiye, Suriyelilerin geri dönüş olasılıklarını değerlendirmelerini kolaylaştırabilmek amacıyla savaşın sona ermesinden kısa süre sonra 1 Ocak–1 Temmuz 2025 arasında altı aylık bir süre için 'git-ve-gör' (go-and-see) ziyaretleri uygulamasını başlatmıştır (UNHCR, 2024). Bu uygulama kapsamında, her haneden bir kişinin Suriye'ye üç kez kısa süreli ziyaret yapmasına imkân tanınmış, böylece Suriyelilerin geri dönüş kararlarını ülkedeki koşulları bizzat gözlemleyerek vermeleri amaçlanmıştır. BMMYK Yüksek Komiseri Filippo Grandi, uygulamayı 'mültecilerin koşulları doğrudan gözlemleyerek bilinçli karar almalarına olanak tanıyan ve sürdürülebilir geri dönüşlerin önünü açabilecek bir girişim' olarak değerlendirmiştir (UNHCR, 2025a). Türkiye, geri dönüş kararının aceleci biçimde alınmasını engellemek ve sürecin uluslararası standartlarla uyumlu kalmasını sağlamak üzere git-ve-gör ziyaretlerini kritik bir ara mekanizma olarak devreye sokmuştur.

Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre (2025a), 21 Ağustos 2025 itibariyle Türkiye'de geçici koruma altında 2,5 milyon Suriyeli bulunmaktadır. BMMYK'nin düzenli olarak yayımladığı

raporlar da 8 Aralık 2024–28 Ağustos 2025 arasında komşu ülkelerden Suriye’ye yaklaşık 844 bin kişinin Suriye’ye döndüğünü, bunların 318 binden fazlasının Türkiye’den gerçekleştiğini göstermektedir (UNHCR, 2025b). Geri dönüş nedenleri incelendiğinde, ilk dönemlerden itibaren görece sabit kalan temel motivasyonların başında siyasi gelişmeler ve artan güvenlik algısı gelmektedir. Rejimin devrilmesinin ardından Suriye’nin ‘dönülebilir’ bir ülke olarak algılanmaya başlanması bu eğilimi pekiştirmiştir. Bunun yanı sıra aile birleşimi, memleket özlemi, Türkiye’deki barınma ve ekonomik sıkıntılar ile Suriye’deki mülkiyetin geri alınması ve geçim kaynaklarının yeniden tesis edilmesi isteği öne çıkan faktörlerdir. BMMYK’nin sınır kapılarında ve İl Göç İdaresi müdürlüklerinde yürüttüğü mülakatlar gerekçeleri belgelemekte ve aynı zamanda geri dönüşlerin gönüllülük esasına dayanıp dayanmadığını denetlemektedir (UNHCR, 2025b; 2025c). BMMYK’nin izleme faaliyetleri, geri dönenlerin sosyo-demografik profillerinde de çeşitlilik olduğunu göstermektedir. Çalışma çağındaki yetişkinler ağırlığı oluştursa da kadınların tek başına dönüş yaptığı ya da kadınların liderlik ettiği hanelerin de kayda değer bir orana ulaştığı görülmektedir. Çocuklar ve yaşlılar da geri dönüş hareketliliği içinde temsil edilmekte, ancak erkeklerin sayısı kadınlardan daha fazladır. Bu çeşitlilik, geri dönüş kararlarının yalnızca güvenlik algısıyla değil, aynı zamanda bireysel kırılganlıklar, ailevi bağlar (UNHCR, 2025c) ve Türkiye’de geçici koruma altında uzun süredir devam eden güvencesiz yaşam koşullarıyla da şekillendiğini göstermektedir (İGAM, 2025).

Her ne kadar Suriyelilerin geri dönüş eğilimleri son dönemde artış göstermiş olsa da Aralık 2024’ten bu yana Suriye’deki koşullar ve gelişmeler güvenli ve onurlu dönüş kriterlerini karşılamaktan oldukça uzaktır. BM İnsan Hakları Konseyi’ne 27 Haziran 2025’te sunulan açıklamada, Suriye Arap Cumhuriyeti’ne İlişkin Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu Başkanı, savaş sonrası dönemde ciddi güvenlik açıklarının ve yaygın insan hakları ihlallerinin devam ettiğini vurgulamıştır. Lazkiye, Tartus, Humus ve Hama’daki katliamlar ve zorunlu yerinden edilmeler; Alevi kadınların kaçırılması, keyfi tutuklamalar ve mülkiyet gaspları; Şam ve Süveyda’daki saldırılar, İsrail’in hava operasyonlarında sivillerin ölümü; ve Deyrizor, Rakka ve Haseke’de IŞİD hücrelerinin yeniden faaliyete geçmesi, güvenlik ortamının ne denli kırılgan olduğunu göstermektedir (UNHRC, 2025). Dahası milyonlarca insanın temel hizmetlerden yoksun ve insani yardıma bağımlı yaşaması geri dönüşlerin sürdürülebilirliği önünde önemli bir engeldir. Nitekim BMMYK, Suriye’nin farklı bölgelerinde geri dönenlere yönelik kapsamlı destek programları (UNHCR, 2025d) yürütse de bu girişimlerin tek başına geri dönüşleri güvenli ve kalıcı kılmaya yettiği şüphelidir. Dolayısıyla, bugün için geri dönüşlerin gönüllü ve spontane biçimde gerçekleştiği söylenebilse de bu kararların hangi koşullarda ve tecrübeler ışığında alındığını sorgulamak gerekmektedir. On yıldan uzun bir süredir geçici koruma altında ve sınırlı haklarla yaşayan Suriyelilerin, Türkiye’de oldukça kırılgan yaşam koşullarını (Baban, Ilcan, ve Rygiel, 2017; Sengul, 2022) dikkate alarak bu kararları verdiği göz ardı edilmemelidir. Dahası, son yıllarda artan mülteci karşıtı söylemler, geri dönüşü teşvik politikaları, kitlesel gözaltılar sonrası zorla imzalatıldığı iddia edilen geri dönüş formları ve sınır dışı uygulamaları (Sahin Mencutek, 2019; Amnesty International 2019; ECRE, 2023) gönüllülük ilkesinin pratikte her zaman korunmadığını göstermektedir. Bu nedenle, gönüllülük ilkesinin yalnızca hukuki prosedürler üzerinden değil, aynı zamanda mültecilerin gündelik hayat deneyimleri ve yapısal kırılganlıkları üzerinden değerlendirilmesi gereklidir. Nitekim BMMYK’nin Gönüllü Geri Dönüş El

Kitabı'nda vurguladığı üzere, 'gönüllülük' yalnızca fiziksel baskının olmamasıyla değil; psikolojik ve maddi baskılardan da arınmış bir tercih anlamına gelmelidir (UNHCR, 1996, Bölüm 2.3). Türkiye'de geçici koruma statüsünün on yılı aşkın süredir devam etmesi, bu statünün sağladığı hakların sınırlılığı ve politik atmosferin etkisi, birçok Suriyelinin oldukça zor koşullar altında yaşamasına yol açmakta ve bu durum geri dönüş kararlarının tam anlamıyla gönüllü olup olmadığını gündeme getirmektedir. Öte yandan Suriye'de savaşın sona ermesinden bu yana Türkiye'nin geri dönüşleri uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde yürütmeye çalıştığı da görülmektedir. Dolayısıyla, bundan sonraki süreçte Suriyelilerin geri dönüşlerini anlamak için, bir yanda mültecilerin gündelik kırılanlıklarının şekillendirdiği gönüllülük pratikleri ile diğer yanda devletin hukuka uygunluk vurgusu arasındaki gerilimi çözümlenmeye yönelik, geçici koruma altındaki Suriyelilerin deneyimlerini merkeze alan ampirik araştırmalara ihtiyaç vardır.

Sonuç

Bu makale, Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilerin geri dönüşünü uluslararası hukuk perspektifinden ele alarak mültecilerin menşe ülkelerine geri dönüşünün iki eksen üzerinde ilerlediğini ortaya koymaktadır. Bir yanda 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin 1(C)(5) ve 1(C)(6) hükümlerine dayanan, yüksek bir ispat eşiği gerektiren ev sahibi devletlerin statüyü sona erdirme yetkisi, diğer yandaysa BMMYK'nin gönüllülük, güvenlik ve onur ilkeleri yer almaktadır. Gönüllü geri dönüş, geri gönderme prensibinin alternatifi değil, onu tamamlayan bir koruma eşiğidir. Bu nedenle geri dönüş kararı, salt bireysel rıza beyanına indirgenmemeli, menşe ülkedeki değişimin temel, istikrarlı ve kalıcı olduğuna dair makul göstergelerle desteklenmelidir.

Çalışmada tartışılan karşılaştırmalı örnekler bu çerçevenin pratikte nasıl sınındığını göstermektedir. Bosnalı mültecilerin geri dönüş deneyimleri, bağlayıcı standartların zayıf olduğu zeminlerde devlet takdirinin geri dönüş süreçlerini hızla belirleyebildiğini ve bunun geri gönderme ilkesi açısından hassas sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur. Avrupa'daki Ukraynalı mülteciler bağlamındaysa bölgesel bir düzenleme mevcut olduğunda bile 'geçicilik' durumunun siyasal koşullara bağlı biçimde uzayabildiği, koruma rejiminin süre yönünden esnemesinin çeşitli belirsizlikleri de beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu iki örnek hem aceleli sonlandırma pratiklerinden kaçınmanın hem de geçici koruma rejimlerini belirsizliğe hapsedmemenin önemini bir arada düşündürmektedir.

Suriye'deki savaşın sona ermesinden bu yana Türkiye'nin Suriyelilerin geri dönüşüne dair izlediği yaklaşım ve politikalar uluslararası hukuk açısından oldukça isabetlidir. Halihazırda bireysel ve gönüllülük esaslı yürüyen geri dönüşlerin git-ve-gör uygulamalarıyla desteklenmesi Suriyelilerin bilgiye dayalı karar alma kapasitelerini artırması bakımından gayet olumludur. Bununla birlikte, Suriye'deki güvenlik koşulları, kitlesel ve organize dönüşlere kapı aralayacak eşiğin henüz karşılanmadığını göstermektedir. Bu durum, ev sahibi devletlerin geri gönderme yükümlülüğünün merkeziliğini bir kez daha teyit etmektedir. Ayrıca, ev sahibi ülkede statüden kaynaklanan belirsizlik ve güvencesizlik de geri dönüş kararlarını şekillendirmektedir. Geçici koruma rejiminin uzun süreli hale gelmesi, hak ve hizmetlere erişimdeki sınırlılıklar ve dönemsel idari uygulamalar, kişilerin 'gönüllü' kararını fiilen etkileyen bir bağlam yaratmaktadır. Bu nedenle, geri dönüşün meşruiyeti yalnızca menşe ülkelerin

koşullarının değerlendirilmesine değil, ev sahibi ülkedeki rızayı gölgeleyebilecek baskı dinamiklerinin de azaltılmasına bağlıdır.

Sonuç olarak, Türkiye’nin önündeki temel sınama uluslararası hukuk normlarına duyarlı bir denge kurmaktır. Öncelikle Suriye’ye geri dönmeye karar vermiş Suriyeliler için gönüllülük, güvenlik ve onur ilkelerini somut güvencelerle destekleyen şeffaf ve denetlenebilir süreçler sürdürülmelidir. Dönmeyi tercih etmeyenler içinse statü netliği ve haklara erişimin güçlendirilmesi, bundan sonraki tartışmaların bir parçası olmalıdır. Bu tür dengeli bir yaklaşım hem geri göndermeme yükümlülüğünü hem de bireylerin özerk tercihlerini eşzamanlı koruyan asgari bir ortak payda sunar. Nihayetinde, geri dönüşü anlamlandıran esas parametreler hukuki metinlerin ötesinde, sahadaki deneyimlerde görünür hale gelmektedir. Bu yüzden geçici koruma altındaki Suriyelilerin karar verme süreçlerini ve dönüş sonrası profillerini izleyen nitel ve nicel araştırmalar hem hukuki değerlendirmeyi derinleştirecek hem de politika tasarımına gerçekçi bir zemin sağlayacaktır.

Kaynakça

- Amnesty International. (1997). Bosnia-Herzegovina: "Who's living in my house?" Obstacles to the safe return of refugees and internally displaced people (AI Index: EUR 63/001/1997). Amnesty International. Erişim adresi: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur63/001/1997/en/>
- Amnesty International. (2019). Turkey: Syrians illegally deported into war ahead of anticipated 'safe zone' [Press release]. Amnesty International. Erişim adresi: <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2019/10/turkey-syrians-illegally-deported-into-war-ahead-of-anticipated-safe-zone/>
- Ausländergesetz [Aliens Act]. (1965). Bundesgesetzblatt, Teil I, 353. Erişim adresi: <https://perma.cc/ETG7-ELMS>
- Baban, F., Ilcan, S., & Rygiel, K. (2017). Syrian refugees in Turkey: Pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(1), 41–57. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1192996>
- Barutciski, M. (1998). Involuntary repatriation when refugee protection is no longer necessary: Moving forward after the 48th session of the Executive Committee. *International Journal of Refugee Law*, 10(1/2), 236–255. <https://doi.org/10.1093/ijrl/10.1-2.236>
- Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. *Official Journal of the European Communities*, L 212, 12–23. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0055>
- Council of the European Union. (2022). Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection (OJ L 71, 4.3.2022, pp. 1–6). EUR-Lex. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022D0382>
- Cowell, A. (1996). Germans plan to return refugees to Bosnia. *The New York Times*. Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/1996/09/20/world/germans-plan-to-return-refugees-to-bosnia.html>
- Crisp, J. (2003). A new asylum paradigm? Globalization, migration and the uncertain future of the international refugee regime (New Issues in Refugee Research, Working Paper No. 100). UNHCR. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3fe16d835.pdf>
- Crisp, J., & Long, K. (2016). Safe and voluntary refugee repatriation: From principle to practice. *Journal on Migration and Human Security*, 4(3), 141–147. <https://doi.org/10.1177/233150241600400305>
- Durieux, J.-F., & Hurwitz, A. (2004). How many is too many? African and European legal responses to mass influxes of refugees. *German Yearbook of International Law*, 47, 105–159.
- European Commission. (2000). Proposal for a Council Directive on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof (COM/2000/0303 final – CNS 2000/0127). *Official Journal of the European Communities*, C 311E, 251–258. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52000PC0303>
- Edwards, A. (2012). Temporary protection, derogation and the 1951 Refugee Convention. *Melbourne Journal of International Law*, 13(2), 595–635. Erişim adresi: https://law.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0005/1687379/Edwards.pdf
- Erdoğan, M. N. (2024). Bakan Yerlikaya: Ülkesine dönüş yapan Suriyeli sayısı 1,5–2 katına çıktı. Anadolu Ajansı. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-yerlikaya-ulkesine-donus-yapan-suriyeli-sayisi-1-5-2-katina-cikti/3419939>
- European Council on Refugees and Exiles (ECRE). (2023). 2022 update AIDA country report: Türkiye. ECRE. Erişim adresi: <https://ecre.org/2022-update-aida-country-report-turkiye/>
- European Council on Refugees and Exiles (ECRE). (2024). Transitioning out of the Temporary Protection Directive: ECRE's analysis of the main options available to ensure a smooth transition out of the TPD regime for people displaced from Ukraine (Policy Paper No.13). ECRE. Erişim adresi: https://ecre.org/wp-content/uploads/2024/02/ECRE-Policy-Paper-13_Transitioning-Out-of-the-Temporary-Protection-Directive.pdf
- Gibney, M. J. (2000). Between control and humanitarianism: Temporary protection in contemporary Europe. *Georgetown Immigration Law Journal*, 14, 689–707. Erişim adresi: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/geoimlj14&div=38&id=&page=>
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2025). Gönüllü, Güvenli, Onurlu ve Düzenli Geri Dönüş. T.C. İçişleri Bakanlığı. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/gonullu-geri-donus>
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2025a). Geçici koruma. T.C. İçişleri Bakanlığı. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Harrell-Bond, B. E. (1986). *Imposing aid: Emergency assistance to refugees*. Oxford University Press.

- Hathaway, J. C., & Neve, R. A. (1997). Making international refugee law relevant again: A proposal for collectivized and solution-oriented protection. *Harvard Human Rights Journal*, 10, 115–211. Erişim adresi: <https://repository.law.umich.edu/articles/1622/>
- Fitzpatrick, J. (2000). Temporary protection of refugees: Elements of a formalized regime. *American Journal of International Law*, 94(2), 279–306. <https://doi.org/10.2307/2555293>
- Humanitarian Issues Working Group (HIWG). (1995). Survey on the implementation of temporary protection. UNHCR. Erişim adresi: <https://www.refworld.org/reference/research/hiwg/1995/en/1996>
- Fitzpatrick, J., & Bonoan, R. (2003). Cessation of refugee protection. In E. Feller, V. Türk, & F. Nicholson (Eds.), *Refugee protection in international law: UNHCR's global consultations on international protection* (pp. 492–542). Cambridge University Press.
- Hathaway, J. C. (2021). *The rights of refugees under international law* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Ineli-Ciger, M. (2014). Implications of the new Turkish Law on Foreigners and International Protection and Regulation No. 29153 on temporary protection for Syrians seeking protection in Turkey. *Oxford Monitor of Forced Migration*, 4(2), 28–36
- Ineli Çiğer, M. (2023). When temporary protection ends: Longer-term solutions for refugees from Ukraine (European Policy Analysis No. 2023:11 epa). Swedish Institute for European Policy Studies. Erişim adresi: https://sieps.se/media/ojndl3td/2023_11epa.pdf
- İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi (İGAM). (2025). Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesi, Türkiye'de Suriyeli mültecilerin gönüllü geri dönüş sürecini mercek altına aldı (Özel Röportaj – Metin Çorabatır). Erişim adresi: <https://igamder.org/TR/frankfurter-allgemeine-zeitung-gazetesi-turkiye-de-suriyeli-multecilerin-gonullu-geri-donus-surecini-mercek-altina-aldiozel-roportaj-metin-corabatir>
- Kjaerum, M. (1993). Temporary protection of refugees in Europe in the '90s. *Helsinki Monitor*, 4(3), 31–38. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1163/157181493X00254>
- Kneebone, S., & O'Sullivan, M. (2024). Article 1 C 1951 Convention. In A. Zimmermann (Ed.), *The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol: A commentary* (pp. 571–610). Oxford University Press.
- Koser, K., Walsh, M., & Black, R. (1998). Temporary protection and the assisted return of refugees from the European Union. *International Journal of Refugee Law*, 10(3), 444–461. <https://doi.org/10.1093/ijrl/10.3.444>
- Liebaut, F. (2000). Legal and social conditions for asylum seekers in Western European countries. Danish Refugee Council.
- Long, K. (2013). Back to where you once belonged: A historical review of UNHCR policy and practice on refugee repatriation (PDES/2013/14). UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). Erişim adresi: <https://www.refworld.org/reference/research/unhcr/2013/en/97653>
- Luyten, K. (2025, June 25). Transitioning out of temporary protection for displaced people from Ukraine. European Parliament Think Tank. Erişim adresi: <https://epthinktank.eu/2025/06/25/transitioning-out-of-temporary-protection-for-displaced-people-from-ukraine/>
- Kaya, B. (2025). O zaman Türkiye'deki Suriyeliler ne olacak? Sözcü. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/o-zaman-turkiye-deki-suriyeliler-ne-olacak-p150236>
- Öztürk, F. N. (2025). Suriye'ye gönüllü geri dönüş: 'Henüz yoğun dönüş yok'. BBC Türkçe. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/articles/ce8e49p091ro>
- Perluss, D., & Hartman, J. F. (1986). Temporary refuge: Emergence of a customary norm. *Virginia Journal of International Law*, 26(3), 551–626.
- Sahin Mencutek, Z. (2019). Encouraging Syrian return: Turkey's fragmented approach. *Forced Migration Review*, 62, 28–31. Erişim adresi: <https://www.fmreview.org/return/sahinmencutek/>
- Sengul, I. (2022). Syrian Refugees' Homemaking in Gaziantep: Uncertainty, Legality and Temporality. *Refugee Survey Quarterly*, 41(2), 267–297. <https://doi.org/10.1093/rsq/hdac006>
- Thorburn, J. (1995). Transcending boundaries: Temporary protection and burden-sharing in Europe. *International Journal of Refugee Law*, 7(3), 459–480. <https://doi.org/10.1093/ijrl/7.3.459>
- Thouez, C. V. (1998). New direction in refugee protection. *Fletcher Forum of World Affairs*, 22(2), 89–105.
- UNHCR. (1992). A comprehensive response to the humanitarian crisis in the former Yugoslavia (HCR/IMFY/1992/2). Erişim adresi: <https://www.refworld.org/policy/strategy/unhcr/1992/en/15355>
- UNHCR. (1996). *Handbook on Voluntary Repatriation: International Protection*. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/media/handbook-voluntary-repatriation-international-protection>
- UNHCR. (1997). *The state of the world's refugees 1997: A humanitarian agenda*. Oxford University Press.
- UNHCR (2001). *Summary conclusions: Cessation of refugee status*. Expert roundtable hosted by the Luso-American Foundation for Development, Lisbon, Portugal. Erişim adresi: <https://www.refworld.org/policy/legalguidance/cup/2003/en/18418>
- UNHCR. (2003). *Guidelines on international protection No. 3: Cessation of refugee status under Article 1C(5) and (6) of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees (the "ceased circumstances")*

- clauses) (HCR/GIP/03/03). Erişim adresi: <https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unhcr/2003/en/14489>
- UNHCR. (2018). Comprehensive Protection and Solutions Strategy: Protection Thresholds and Parameters for Refugee Return to Syria. The UN Refugee Agency. Erişim adresi: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/63223>
- UNHCR. (2024). Syria situation: Crisis Regional Flash Update #7. UNHCR. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/media/syria-situation-crisis-regional-flash-update-7>
- UNHCR. (2025). Syria regional refugee response. The UN Refugee Agency. Erişim adresi: <https://data.unhcr.org/en/situations/syria>
- UNHCR. (2025a). UNHCR's Grandi reaffirms support for Türkiye's refugee response and voluntary returns. UNHCR. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/tr/en/news/speeches-and-statements/unhcr-s-grandi-reaffirms-support-tuerkiye-s-refugee-response-and>
- UNHCR. (2025b). Syria situation: Crisis Regional Flash Update #42. UNHCR. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/media/syria-situation-crisis-regional-flash-update-42>
- UNHCR. (2025c). Syria situation: Crisis Regional Flash Update #30. UNHCR. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/media/syria-situation-crisis-regional-flash-update-30>
- UNHCR. (2025d). Syria situation: Crisis Regional Flash Update #25. UNHCR. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/media/syria-situation-crisis-regional-flash-update-25>
- UNHCR. (2025e). Syria situation: Crisis Regional Flash Update #37. UNHCR. Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/media/syria-situation-crisis-regional-flash-update-37>
- UNHCR EXCOM. (1980). Conclusion No. 19 (XXXI): Temporary refuge. Erişim adresi: <https://www.refworld.org/policy/exconc/excom/1980/en/27367>
- UNHCR EXCOM. (1991). Conclusion No. 65 (XLII): General. Adopted by the Executive Committee of the High Commissioner's Programme. Erişim adresi: <https://www.refworld.org/policy/exconc/excom/1991/en/42053>
- UNHCR EXCOM. (1992). Conclusion No. 69 (XLIII): Cessation of status – Adopted by the Executive Committee. Erişim adresi: <https://www.refworld.org/policy/exconc/excom/1992/en/41998>
- UNHCR EXCOM. (2004). Conclusion No. 101 (LV): Legal safety issues in the context of voluntary repatriation of refugees. Erişim adresi: <https://www.refworld.org/policy/exconc/excom/2004/en/114427>
- UNHRC. (2025). Oral update by Mr. Paulo Sérgio Pinheiro, Chair of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic. United Nations Human Rights Council. Erişim adresi: <https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2025/06/oral-update-mr-paulo-sergio-pinheiro-chair-independent>
- Wagner, M., & Grama, M. (2025). Phasing out temporary protection? Shaping EU policies through national experiences. ICMPD. Erişim adresi: <https://www.icmpd.org/blog/2025/phasing-out-temporary-protection-shaping-eu-policies-through-national-experiences>